

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с.
2. Вронська Т. Феномен «пособництва»: до проблеми кваліфікації співпраці цивільного населення з окупантами у перший період Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2008. Вип. 11. С. 88–97.
3. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Військово-історичний меридіан. 2009. №5. С.5 – 24.
4. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.
5. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби. Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ. 2005. С. 44–51.

Коваленко В. В.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник наукової
лабораторії соціологічного
моніторингу Навчально-наукового
інституту заочного навчання та
підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є специфічним органом правосуддя наднаціонального характеру, призначенням якого є захист передбачених Конвенцією (ЄКПЛ) прав і свобод людини та громадянина. Необхідно відразу зазначити, що рішення ЄСПЛ є судовими актами, які в деяких країнах-учасниках Ради Європи офіційно визнаються джерелом національного права.

Правова позиція ЄСПЛ щодо своїх прецедентів докорінно відрізняється від позицій судів системи загального права. Так, в рішенні по справі «Чепман проти Сполученого Королівства» [10] ЄСПЛ заявлено, що він дотримується принципу прецеденту та робить це в інтересах законної визначеності, прогнозованості і рівності перед законом. При цьому ЄСПЛ бере до уваги зміни політичних, економічних, соціальних і культурних умов в державах-учасниках Конвенції. Це той самий випадок, коли ЄСПЛ залишає за собою право змінювати раніше існуючий прецедент відповідно до реалій сучасного

громадянського суспільства.

ЄСПЛ посилається на винесені ним раніше рішення для аргументації своєї позиції з конкретного питання і слідує правилу прецеденту. При цьому правило прецеденту було запозичене Європейським судом з англосаксонської системи права [6].

Перш за все, акти ЄСПЛ:

1) створюють, формулюють нове юридичне становище, новий підхід до вирішення правової ситуації для конкретного випадку, тобто носять умовно казуальний характер для вирішення виниклого конфлікту між приватною особою і державою;

2) набувають характер повторюваного та неодноразово діючого правила в подальшому, однак не в силу особливого розпорядження, а будучи визнаними судами органами держав-учасниць ЄКПЛ, котрі під час прийняття рішень звертаються до правових позицій, сформульованих у прийнятих рішеннях ЄСПЛ за окремими правами;

3) приймаються не з ініціативи Європейського суду, а на підставі заяви (скарги) зацікавленої, як правило, приватної особи;

4) спрямовано на вироблення єдиного правового підходу до вирішення певних категорій справ, тобто реалізують принцип визначеності права, стабільності правового регулювання [7].

Прецедентність рішень ЄСПЛ дозволяє прийти до наступного умовиводу: судова практика показує, що, формуючи власні правові позиції прецедентів, ЄСПЛ встановлює єдині правові стандарти для країн-учасниць ЄКПЛ, чим виходить у власних рішеннях за межі тлумачення та конкретизації права, утворюючи прецеденти як повноцінні правові джерела.

ЄСПЛ розглядає ЄКПЛ як «живий документ», котрий повинен відповідати реаліям сьогодення, при цьому цей Суд намагається наскільки можливо дотримуватися своєї практики; отже, судам ЄС потрібно буде ретельно пильнувати за мінливістю у розумінні значення й обсягу основних прав, спільних у межах двох систем, а також у свою чергу забезпечувати узгодженість рішень, винесених на основі практики ЄСПЛ із власною практикою. Отже, вбачається необхідним розробка особливого механізму адаптації практики ЄСПЛ до практики судів ЄС [8, с. 147].

Відповісти на питання чи є практика ЄСПЛ, котра формується під час використання та тлумачення ЄКПЛ, обов'язковою по відношенню до всіх держав-членів ЄС, однозначно дуже важко, адже доктрину, котра надає загальнообов'язковості прецедентам в англосаксонській правовій системі, ЄСПЛ офіційно не визнає [11, с. 147].

Хоч ЄСПЛ формально не зобов'язаний додержуватися власних рішень, що були раніше прийняті, проте він не має відступати безпричинно від прецедентів, що визначені в рамках його попередніх рішень через правову визначеність, передбачуваність й рівність перед правом [10]. Суддею ЄСПЛ, відомим науковцем, професором В. Тумановим, стосовно існування

прецедентної практики ЄСПЛ зазначено, що під час вирішення конкретної справи ЄСПЛ зазвичай посилається на власні попередні рішення в цій чи в близькій категорії справ, так само, як і на рішення щодо супровідних питань, котрі виникали під час розгляду даної справи. Зазвичай посилання робляться на найсвіжіші рішення. В той же час найавторитетнішими є рішення (котрим чимало років), що можна визнати «модельними»: в таких рішеннях вперше чи найдетальніше було висловлено певні правові позиції й установки ЄСПЛ [9, с. 104].

Є ряд причин, через котрі варто дотримуватися прецеденту. Як зазначив ЄСПЛ у справі *Cossey*, це полягає в інтересах юридичної стабільності і упорядкованого розвитку практики використання ЄСПЛ [4, с. 17-18, с. 49-51]. Рішення подібних справ мають бути схожими, а різночитання може привести до нерівності перед законом позивачів, йти врозріз із законними очікуваннями тих, хто звертається до правосуддя. Це може розцінюватися як спроба Суду здійснювати законодавчі функції, виконувати завдання, доручене демократично обраним законодавчим органом. Це буде суперечити ідеї суддівського самообмеження, яка заснована на принципах поділу влади і верховенства права. Процедура додержання прецедентів не лише має чітко відповідати вимогам незалежності та неупередженості суду, а й висловлює безпосередню суть судової політики.

В дискусіях всередині ЄСПЛ доволі часто можливо виявити незгоду щодо того, чи потрібно застосовувати попереднє рішення. Це не постає дивним зважаючи на те, що це відбувається в міжнародному суді, в котрому об'єднано багато своєрідних правових сімей та традицій.

У зв'язку з вищенаведеним можуть мати місце різні думки щодо того, що таке прецедент: чи можна одну справу вважати прецедентом, чи ним є лише серія справ, чи виключно практика, що становить звичаєве право? Яким чином слід визначити й знайти *ratio decidendi* (частина рішення, в якому обґрунтовуються судові висновки)? Не потрібно забувати, що можуть мати місце різні погляди стосовно того, чи завжди повинен прецеденту віддаватися пріоритет, або це можна робити регулярно, зазвичай чи виключно у виняткових ситуаціях.

Тож не є дивним, що практика ЄСПЛ точно не відповідає на дані питання. Не вдаючись в деталі, Л. Вільдхабер вважає, що прецедент має застосовуватися систематично, однак не завжди; що заради досягнення єдності, узгодженості та стабільності, прецеденти мають дотримуватися зазвичай, коли «вони не є, очевидно, нерозумними і невідповідними» (*Mirehouse v. Rennell*); що одна «велика» справа – як *Marcks, Klass, Sunday Times, Golder, Soering, Loizidou, Akdivar and Others or United Communist Party of Turkey* – може мати силу прецеденту так само, як і серія «менших» справ; що прецеденти повинні дотримуватися навіть до того моменту, коли можна виявити сформований звичай (дозволу такого роду справ); і що суддівська

обачність вимагає аби міркування, котрі лежать в основі рішення, і не розглядалися занадто в відриві від специфічних обставин справи.

Л. Вільдхабер наводить ті розбіжності, що існують в Суді щодо того, що є прецедент й коли варто його додержуватися, зокрема:

1. випадки, в яких Суд змінив раніше існуючий прецедент;
2. проблеми досягнення узгодження в практичній роботі;
3. підстави для «встановлення відмінностей» [2, с. 103-108].

Л. Вільдхабером зазначено, що ЄСПЛ утворює певні прецедентні правоположення, та якщо в майбутньому, при розгляді справи, навіть стосовно іншої країни, ним буде констатовано аналогічну ситуацію з наявністю порушень права людини, то постає очевидним те, що він використає той же підхід, що було застосовано в попередній справі. ЄСПЛ пропонує національним судам напрямок еволюції захисту прав людини. Він завжди додержувався власних прецедентів, за винятком ситуацій, коли є переконливі причини, котрі вимагають коригування тлумачення ЄКПЛ 1950 р. через зміни соціальних цінностей або повсякденних життєвих умов [3, с. 249].

ЄСПЛ визнає свою практику прецедентною. Прецедентність можна побачити в тому, що даному Суду під час вирішення справ притаманне слідування підходам, котрі використовувалися ним раніше, якщо не визнається потреба в їх зміні. Тож, в частині мотивування свого рішення суд аби не відтворювати висловлені ним раніше міркування може послатись на мотивувальну частину попереднього рішення. При цьому ЄСПЛ не один раз наголосив, що його не зв'язано власними попередніми рішеннями і справді ЄСПЛ може час від часу змінювати власні правові позиції. Це постає виправданим, незважаючи на те, що зміна судової практики не допомагає у правовій визначеності, проте варто мати на увазі, що існує різниця між правовою визначеністю та правовим розвитком [5].

Будь-які різновиди прецедентів мають на меті слідування їм в судовій практиці. Це, проте, не означає, що всі види прецедентів постають загальнообов'язковими. Навпаки, загальнообов'язковість скоріше постає винятком та постає характерною тільки для «англосаксонського» виду прецедентів. Зокрема, як зазначено вище, рішення ЄСПЛ не постають обов'язковими задля даного суду, проте це не може завадити визнати його власну практику прецедентною. Однак варто зауважити, що відсутність загальнообов'язковості правових позицій, котрі вміщено в рішеннях ЄСПЛ, для національних систем судів, зокрема і для судів країн, проти котрих дані рішення було ухвалено, не значить, що дані рішення не є обов'язковими для таких країн.

Підводячи підсумок, постає доцільною думка Девіда Харіса, котрий зазначає, що із тлумаченням положень Конвенції ЄСПЛ концепція справедливого судового розгляду змінювалася, розвивалася, і на сьогодні вона включає до свого складу таку систему елементів як: процесуальна рівність сторін справ; вмотивованість судового рішення; надання допомоги

юридичного характеру сторони, котра її потребує, однак не може самостійно її забезпечити, коли таке потрібно в інтересах правосуддя [1].

1. David Harris, Professor, Director of the Human Rights Law Centre at Nottingham University (United-Kingdom). General report// Матеріали конференції в Ноттінгемському університеті

2. Вильдхабер Л. Роль и значение прецедента в деятельности Европейского Суда по правам человека/ Л. Вильдхабер// Право и политика. – 2001. – № 8. – С. 102-109

3. Зустріч з Головою Європейського суду з прав людини // Вісник Акад. прав. Наук України. – 2005. – № 2 (41)

4. Коссі проти Сполученого Королівства// Comm. Report 9.5.89. Series A. – № 184

5. Прецедентне право ЕС та наближення України до європейських правових стандартів у сфері захисту прав людини – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.science-community.org/ru/node/75915>

6. Прецедентный характер решений Европейского суда по правам человека – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vuzirossii.ru/publ/precedentnyj_kharakter_reshenij_evropejskogo_suda_po_pravam_cheloveka/32-1-0-4030

7. Прецедентный характер решений Европейского суда по правам человека (часть 2) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vuzirossii.ru/publ/precedentnyj_kharakter_reshenij_evropejskogo_suda_po_pravam_cheloveka_chast_2/32-1-0-4031

8. Співвідношення прецедентної практики судів Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини/ Т. Анакіна// Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 8. – С. 145-148

9. Туманов В. А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – Москва, 2001

10. Чепмен проти Сполученого Королівства (Case of Chapman v. the United Kingdom) (заява № 27238/95): Рішення ЄСПЛ від 18.01.2001 р.

11. Шевчук С. Прецедентне право Європейського суду з прав людини та доктрина stare decisis/ С. Шевчук// Право Укр: Юридичний журнал. – 2010/2. – № 10. – С. 147-157

Левін О. Л.

*кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.